

HAJDÚBÖSZÖRMÉNY 2.0.

Egy régi kincsegyüttes új perspektívában¹V. SZABÓ GÁBOR² – BÁLINT MARIANNA³

A Magyarországon eddig megismert késő bronzkori fémedények egyik legszebb darabja került nemrég a hajdúböszörményi múzeum gyűjteményébe. A ritka szépségű edény sorsa szomorú láttelepe a magyar örökségvédelem jelenlegi állapotának és a fémkeresős rablás elleni küzdelem egyre parttalanabbá váló gyakorlatának. Az előkerülési körülmények negatív volta ellenére a bronzedény új perspektívába helyezi az 1858-ban megismert, kiemelkedő minőségű és mennyiségű bronztárgyat tartalmazó hajdúböszörményi kincset és a késő bronzkori bronzdeponálás gyakorlatát.

EGY KINCS 1858-BÓL

1858 májusában két napszamos egy rendkívül gazdag kincsegyüttesre bukkant a hajdúböszörményi határban (1. kép). A tárgyak egy földbe vájt tűzhely készítése során kerültek elő: elsőként két bronzsisak, majd alattuk, illetve közvetlenül mellettük három díszes bronzszitula, két bronzbogrács és egy bronzcsésze vált láthatóvá, legalul pedig mintegy harminc kard volt elhelyezve. A kardok szabályos sorban, hegyükkel ellentétes irányba voltak lefektetve.

A kincs tárgyainak egy részét – valószínűleg közvetlenül a megtalálótól – Pápay Imre hajdúböszörményi református lelkész és Gál Mihály földbirtokos szerezte meg. Alig egy hónappal később ők juttattak Budapestre a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe egy szitulát, egy bográcsot, egy csészet, egy sisakot és négy kardot. Ugyanekkor került – valószínűleg a helyi református egyházközségen keresztül – hét bronzkard a Debreceni Református Kollégium gyűjteményébe.

1. kép: Az 1858-ban előkerült hajdúböszörményi kincs (Fotó: Dabasi András, Kardos Judit)

¹ Kutatómunkánkat az OTKA 112427. számú pályázata és a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

² Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Régészettudományi Intézet, Ős- és Koratörténeti Tanszék

³ Hajdúsági Múzeum

V. Szabó Gábor – Bálint Marianna • Hajdúböszörmény 2.0.

A kincs tárgyainak többi darabját, főleg kardokat egy Bécsben élő megszállott régiséggyűjtő, Emmanuel von Graffenried szerezte meg. Graffenried személyéről (2. kép) jelenleg mindössze annyit tudunk, hogy svájci arisztokrata családból származó katonatiszt volt, aki ekkoriban Bécsben teljesített diplomáciai szolgálatot, és jelentős régiséggyűjtemény volt a birtokában. Graffenried kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkező, rendkívül motivált, tudós érdeklődésű gyűjtő lehetett. Megszállottságát az is bizonyítja, hogy a hajdúböszörményi határban előkerült kincsek napvilágra kerülése után szinte azonnal személyesen utazott a helyszínre, hogy a leletegyüttes tárgyait megszerezze. Érkezésekor a kincs darabjai már nem voltak együtt, de egy részüket sikerült megvásárolnia. Feltételezhető, hogy utazása során személyesen derítette fel a leletek előkerülési körülményeit is, hiszen az ő feljegyzéseiből ismerjük a megtalálás történetét és a tárgyak pontos elhelyezkedését.

De a tárgyak kalandos útja még itt sem ért véget: a hajdúböszörményi református egyház presbitériumától csak 1883-ban sikerült a Magyar Nemzeti Múzeumnak a nagyobbik bronzbográcsot megszerezni. A kincs szétszóródott darabjai közül egy hajdúböszörményi gyógyszerész birtokába jutott egy kard, melyet 1882-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott, egy másik pedig a helyi gimnázium régiséggyűjteményébe került, ahol azután elkallódott. A Graffenried-gyűjteménybe került darabokat a gyűjtemény más tárgyaival együtt 1883-ban, feltehetőleg Hampel József kezdeményezésére vásárolta meg a Nemzeti Múzeum.

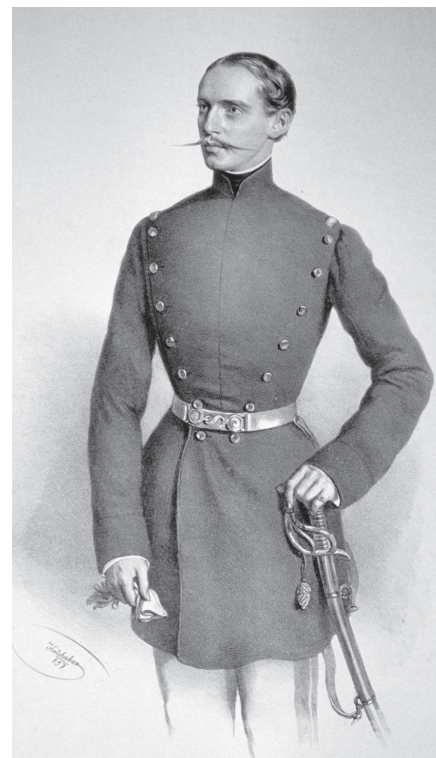
A csaknem negyven darabból álló – ma ismert formájában sajnálatosan csonka⁴ – kincslet mára az európai késő bronzkor egyik emblematisztikus leletévé vált. Összetétele, tárgyainak rekonstruálható elhelyezése a deponálási gyakorlat motivációját vizsgáló cikkek gyakran idézett példájává tette. Különlegességét azonban még ma is elsősorban gazdagsága jelenti: kevés hasonló korú kincset ismerünk, amely ennyi ép és jó minőségű tárgyat tartalmazna.

EGY SZITULA 2015-BŐL

A 2015-ös év egyik vezető rendőrségi híre volt, hogy a Nemzeti Nyomozóiroda műkincsvédelmi csoportja nagy értékű bronzedényt foglalt le egy illegális fémkeresőzéssel foglalkozó személy házában.

A rendőrség által megtalált bronzedény már évekkel korábban a régész szakma látókörébe került. Először 2007-ben egy fémkereső műszerekkel foglalkozó internetes fórumon találkoztunk a lelet fényképével. Ekkor az edény előkerülési helyéről mindössze annyit sikerült megtudni, hogy azt egy magyarországi fémkeresős találta valahol Hajdú-Bihar megyében, és több millió forintos összegért próbál vevőt találni rá Magyarországon, illetve Ausztriában és Németországban.⁵ 2013-ban azonban a Hajdúsági Múzeum felderítőmunkájának köszönhetően kiderült, hogy a szitula valójában Hajdúböszörmény határában, a Csege-halom közelében került elő – valahol azon a tájon, ahol a 158 évvel ezelőtti nagy kincs is napvilágot látott.

A Hajdúsági Múzeum 2013-ban eljárást indított az illegális körülmények között feltárt edény felkutatására, ám az elhúzódozó rendőrségi nyomozás csak 2015-ben, a Nemzeti Nyomozóiroda bekapcsolódása után vezetett eredményre, amikor is a német rendőrséggel együttműködve sikerült az edényt lefoglalni.

2. kép: 1857-ben készült litográfia Emanuel von Graffenriedről

⁴ Mára összesen 22 ép darabja maradt meg a kincsletnek: egy szitula, két bogrács, egy bronzcsésze, négy szitulafül, egy sisak és tíz kard a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében, hét kard a Debreceni Református Kollégium régiségtárában található meg.

⁵ V. Szabó Gábor: Egy hiányzó láncszem... Adatok egy új késő bronzkori szitulatípus kapcsolatrendszeréhez (Ein fehlendes Bindeglied... Daten zum Verbindungssystem eines neuen spätbronzezeitlichen Situlentyps). *Tisicum* 19 (2009), 281–298.

EGY KÜLÖNLEGES TÁRGYTÍPUS KAPCSOLATRENDSZERE

Az újonnan előkerült hajdúböszörményi bronzedény különleges darab (3. kép). Az 1858-as kincsből megismert szitulatípusnál jóval robusztusabb kialakítású: mérete jóval nagyobb és anyaga is vastagabb.⁶ Eltérő a fülképzése is: ennek négy lemezből készült, pereméből kiinduló széles füle van, míg a másik szitulatípust két kerek átmetszetű, öntött, az edény hasára rögzített fülel látták el.

Formája, alakjának arányai és fülkialakítása egy, a Kr. e. 11–10. században kialakult bronzedényformát képvisel, amelyet analógiái alapján a kurdi típusú szitulák hosszúpályi variánsaként tart számon a kutatás.⁷ Ha azonban díszítésének technikáját és a felhasznált motívumok rendszerét, valamint a fül felfüggesztésére használt kúpos fejű szögecsék kialakítását vizsgáljuk, úgy az újabb edény világosan rokonítható az első kincs ún. hajdúböszörményi típusú szituláival.

A hajdúböszörményi típusú szitulák a Kr. e. 10. században Európa széles területein elterjedt formát képviselnek (6. kép). Az európai múzeumokból és magángyűjteményekből csaknem két tucat hasonló darabot ismerünk, ám legnagyobb számban a Tiszától keletre eső Kárpát-medencei térségben fordulnak elő. Valószínűleg a Felső-Tisza-vidék szociális elitjéhez kötődő műhelyekben alakítják ki ezt a speciális – feltehetően szertartásos alkoholfogyasztás során keverő- vagy tálalóedényként használt – formát, amely azután egy jól körvonalazható, elsősorban közép- és észak-európai kapcsolatrendszeren keresztül dániai, németországi, svájci és észak-balkáni területekre is eljut.

Az első kincs szituláihoz képest jóval kisebb számban – mindössze három példányban – ismertek az újabban elkerült bronzedénnyel rokonítható darabok. Az edényforma elsőként megismert képviselője a 2000-es évek elején tűnt fel a nemzetközi műkincspiacon (4. kép). A késő bronzkori ikonográfia jól ismert ábrázolási paneljével, madáralakokkal és napkoronggal díszített bronzedényt tíz bronzcsészével együtt a bécsi Dorotheum 2001. november 14-i aukciójának katalógusában mutatták be, ám lelőhelyéről és előkerülési körülményeiről nem tettek

3. kép: 2015-ben a Hajdúsági Múzeumba került bronzszitula (Fotó: Horváth Tamás)

4. kép: Az abosi/Obisovice-i szitula (Catalogue Vienne 2000: Catalogue Vienne. Antike Kunst und Fossilien, 1948. Kunstauktion im Palais Dorotheum, 13 Dez. 2000. (Vienne: Dorotheum, 2000), 54.)

⁶ A 1858-as hajdúböszörményi szitula magassága 31,5 cm, szájátmérője 31,7 cm, míg az új bronzedény magassága 56 cm, szájátmérője 50 cm.

⁷ Patay, Pál: *Die Bronzgefäße in Ungarn*. Prähistorische Bronzefunde, Abteilung II: Band 10 (München: C. H. Beck, 1990), 37–40.

V. Szabó Gábor – Bálint Marianna • Hajdúböszörmény 2.0.

említést. Néhány évvel később felmerült a gyanúja annak, hogy a bécsi aukcióra bocsátott bronz edénygyűttes a kelet-szlovákiai Abos/Obišovce késő bronzkori erődtített településéről származhat, és egy nagyobb, illegális módszerrel feltárt depó részét képezheti.⁸

Az unikális edénytípus harmadik képviselője azon ritka bronzedények egyike, amelyek ismert régészeti kontextussal rendelkeznek (5. kép). Pócspetri határában az M3-as autópálya nyomvonalán végzett megelőző ásatások során egy, a Gáva-kultúra időszakába keltezhető település periferiáján került elő. A szitula kis mélységben volt elhelyezve, közvetlenül mellette két bronzöntecset is elástak.⁹ Az edény külső jegyei és az analógiáinak időrendi helyzete egyértelműen jelzik, hogy az újabb hajdúböszörményi szitula – hasonlóan az első hajdúböszörményi kincs tárgyaihoz – a Kr. e. 10. században a HaA2-B1 periódus idején készülhetett. A típus minden bizonnyal a Tiszántúl északi vidékén, a hajdúsági és nyírségi tájakon tevékenykedő fémműves mesterek keze alatt alakult ki és vált az itteni elit egyik fontos reprezentatív tárgyává.

A leletgyűttesek részeként előkerült bronzkori szitulák minden esetben reprezentatív készletek részei voltak: Mezőkövesden két bogrács, egy sisak és két karspirál volt a szitulával együtt deponálva,¹⁰ a dél-németországi Unterglauheimben két bogrács és két arany csésze,¹¹ egy Északkelet-Magyarországról származó, rablóásatáson feltárt depóban pedig két bogrács, három csésze, két karspirál, egy nyakperec és egy sisak fülvédő lemezére emlékeztető tárgy került a szitula mellé.¹² Több esetben az edények magukban lettek elrejtve, ahogyan azt a pócspetri és feltehetően a második hajdúböszörményi szitula példája is illusztrálja.

EGY ÚJ PERSPEKTÍVA: BRONZKORI RITUÁLIS TÁJ?

Annak ellenére, hogy az európai késő bronzkorból több ezer elrejtett kincsegyűttest ismerünk, rendkívül kevés adattal rendelkezünk arról, hogy a tárgyakat földbe rejtő közösség számára milyen jelentéssel, illetve jelentőséggel bírt a tájnak az a része, ahol a deponálási cselekmény lezajlott.

5. kép: A Pócspetrin előkerült szitula
(Kalli András: Késő bronzkori településrészlet Pócspetri határában. In: *Ante viam stratam. A Magyar Nemzeti Múzeum megelőző feltárásai Kántorjánosi és Pócspetri határában az M3 autópálya nyírségi nyomvonalán*, szerk. Szabó Ádám – Masek Zsófia (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2012), 8.1 tábla, 176.)

⁸ Bártik, Juraj: Predmety z doby bronzovy zo súkromnej zbierky (Bronzezeitliche Gegenstände aus einer Privatsammlung). *Archeologia* 17 (2007) Zborník Slovenského Národného múzea CI, 34. A tárgyat és a 10 bronzcsészét 2009-ben ismét eladásra kínálták, ezúttal a [Hermann Historica aukciós házban](#). Ekkor már az az információ szerepelt róla, hogy a brandenburgi Altenfließ-ből származik, 1899-ben került elő, és azóta a család birtokolja.

⁹ Kalli András: Késő bronzkori településrészlet Pócspetri határában. In: *Ante viam stratam. A Magyar Nemzeti Múzeum megelőző feltárásai Kántorjánosi és Pócspetri határában az M3 autópálya nyírségi nyomvonalán*, szerk. Szabó Ádám – Masek Zsófia (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2012), 167–168.

¹⁰ Patay, Pál: Der Bronzefund von Mezőkövesd. *Acta Archaeologica Hungarica* 21 (1969), 167–216.

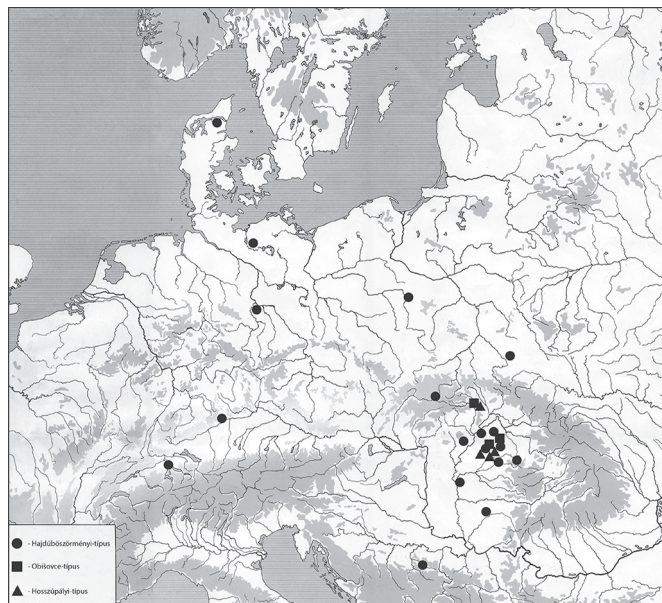
¹¹ Wirth, Stefan: Die Goldbecher von Unterglauheim. In: *Gold und Kult der Bronzezeit*, ed. Springer, Tobias (Nürnberg: Germanisches Nationalmuseum, 2003), 132–141.

¹² V. Szabó, Gábor: Late Bronze Age Stolen. New Data on the Illegal Acquisition and Trade of Bronze Age Artefacts in the Carpathian Basin. In: *Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday*, eds. Anders, Alexandra – Kulcsár, Gabriella. (Budapest: L'Harmattan, 2013), 798–801, Figs. 4–5.

V. Szabó Gábor – Bálint Marianna • Hajdúböszörmény 2.0.

Az európai példák tanúbizonysága szerint a bronztárgyak deponálása olyan általánosan elterjedt rituális gyakorlat volt, amely a legritkábban kötődött épített struktúrákhoz vagy az antik világból ismert szentélyekhez. A kincsegyüttesek egy mentális értelemben többszörösen strukturált tájban kerülnek elhelyezésre, ahol a táj egyes részeinek a közösség kollektív emlékezetében, az identitását meghatározó mitikus történetekben fontos szerepe van. Feltehetően a rituális cselekmény során nemcsak a deponált tárgyak értéke és mennyisége, az adott szituációhoz rendelt szelektivitása, esetleg egyes darabok személyes jelentése bír üzenettel, hanem a deponálás helye is kódolt tartalmat hordoz.¹³

Táj és kincs kapcsolatának felfejtéséhez a két – 1858-ban és az 2007-ben megismert – hajdúböszörményi kincs számos új szempontot kínál. Ennek az összefüggésrendszernek a megismerését tűzte ki cé-

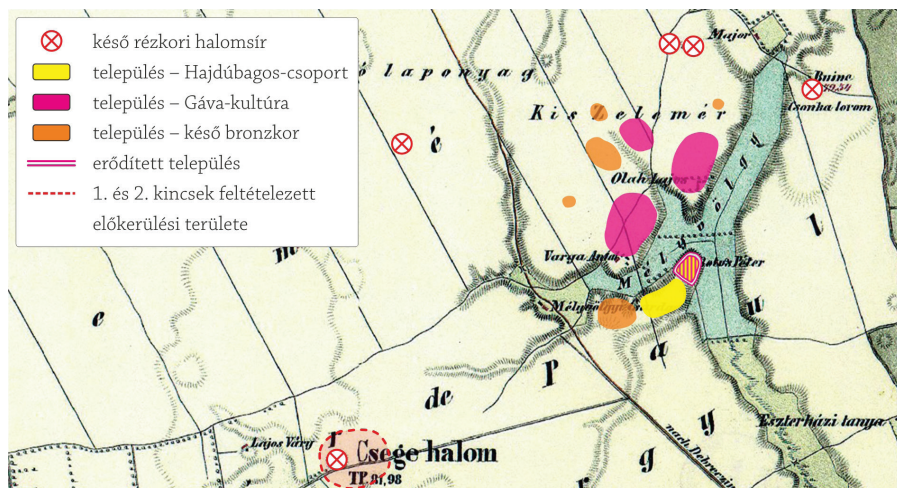

6. kép: A szövegben említett késő bronzkori szitulatípusok elterjedése

7. kép: A hajdúböszörményi határban található Csege-halom (Fotó: Szabó Gábor)

¹³ Fontijn, David: Landscapes without boundaries? Some thoughts on Bronze Age deposition areas in north-west Europe. In: *Hort und Raum. Aktuelle Forschungen zu bronzezeitlichen Deponierungen in Mitteleuropa*, eds. Hansen, Svend – Neumann, Danie – Vachta, Tilmann (Berlin/Boston: De Gruyter, 2012), 49–68; Ballmer, Ariane: Zur Topologie des bronzezeitlichen Deponierens. Von der Handlungstheorie zur Raumanalyse. *Prähistorische Zeitschrift* 85 (2010), 120–131; Hansen, Svend: Parallele Raumkonzepte: Bronzezeitliche Rituallandschaften. In: *Parallele Raumkonzepte*, eds. Hansen, Svend – Meyer, Michael (Berlin/Boston: De Gruyter, 2013), 157–174.

8. kép: A két hajdúböszörményi kincs előkerülésének feltételezett helye és a szövegben említett régészeti lelőhelyek a Második Katonai Felmérés térképlapjára vetítve

lul az kutatás, amelyet a hajdúböszörményi múzeum és az ELTE BTK Régészettudományi Intézete 2014-ben kezdett.

Az első kincs előkerülésének pontos helyét nem ismerjük, de ahogy azt Mozsolics Amália 1980-as évekbeli kutatásai feltételezték,¹⁴ az 1858-as leletet egy ma is álló őskori kurgán, a Csege-halom (7. kép) környezetében fedezték föl. A feltehetően a 3. évezredben, a késő rézkor végén emelt halomsír ma is meghatározó pontja a környező tájnak. Amennyiben hihetünk adatközlőinknek, a 2000-es évek közepén

talált újabb szitula ugyancsak ezen a határrészen, a halomtól néhány száz méterre került elő.

A kincs lelőhelyének és környezetének (8. kép) régészeti kutatása keretében eddig mintegy 9 km² kiterjedésű területen végeztünk terepbejárást, melyet geofizikai és fémdetektoros kutatásokkal egészítettünk ki. A halom körüli 4 km²-es zónában semmilyen nyomát nem találtuk késő bronzkori megtelepedésnek. Úgy tűnik, a kisebb erekkel tagolt tájat nem csak a késő bronzkorban, de más régészeti korokban sem lakták intenzíven: a bejárt felületen mindössze néhány kis kiterjedésű, rövid ideig lakott újkőkori, császárkori és késő középkori település nyomát sikerült lokalizálnunk.¹⁵ A halom szűkebb környezetében magnetométeres felmérést is végeztünk, amelynek eredményeképpen a kurgántól északra ismeretlen korú régészeti objektumok koncentrációja rajzolódott ki. Pontos korukat és funkciójukat a későbbiekben ásatással szeretnénk tisztázni.

Nagyobb késő bronzkori településkoncentráció a halomtól keletre kb. 2 km távolságra található, két egykori vízfolyás, a Tóció- és Mélyvölgy erek összefolyásának mentén. A két ér torkolatában elterülő, meredek oldalú magaslaton egy monumentális erődített település – az ún. zeleméri földvár – nyomai ismerhetőek fel. A háromszög alaprajzú, 6,5 hektár alapterületű erődítményt intenzív terepbejárással, fémkereső-műszeres leletfelderítéssel és magnetométeres felméréssel vizsgáltuk. A magnetométeres felmérés egyértelművé tette, hogy a sáncokat és árkokat több periódusban megújították, azok néhány esetben egymást is vágják, ám ásatás híján egyelőre eldönthetetlen, hogy az egyes erődítési egységeket mikor hozták létre.

A lelőhelyen végzett négyzethálós leletfelgyűjtés eredményei arra utalnak, hogy a sáncokkal övezett magaslaton a legintenzívebb megtelepedéssel a késő bronzkor elején, a hajdúbagosi típusú kerámiával keltezett periódusban, a Kr. e. 15–14. században számolhatunk. A 10. században a Gáva-kultúra kerámiájával jellemezhető időszakban – amikor a Csege-halom környéki nagy bronzkincs és a magányos szitula a földbe kerül – is éltek a sáncokkal övezett területen, de az ide keltezhető kerámiaanyag mennyisége eltörpül a korábbi periódushoz képest. Ekkor a korábbi településkoncentrációt egy lazább, a környező erek magaspartjait elfoglaló, kisebb települések hálózatából álló rendszer váltja fel (8. kép).

Eddigi vizsgálataink alapján az 1858-ban és a 2007-ban megismert hajdúböszörményi kincsek környezetében körvonalazható deponálási zóna sajátosságait a következő, egyelőre erősen hipotetikus modell keretében vázolhatjuk fel:

¹⁴ Mozsolics, Amália: Rekonstruktion des Depots von Hajdúböszörmény. *Praehistorische Zeitschrift* 59 (1984)/1, 81–93.

¹⁵ Hasonló lakatlan zóna vette körül azt a két csészés markolatú korból álló, a hajdúböszörményi kincsekkel egyidős kincsegyüttest is, amelyet Mezőberény határában 2014 őszén tárt fel kutatócsoportunk.

V. Szabó Gábor – Bálint Marianna • Hajdúböszörmény 2.0.

1. A Csege-halom környezetében kirajzolódni látszik egy olyan lakatlan térség, ahol a Kr. e 10. században egy nagy értékű tárgye gyűjtést és egy magányos, de különleges értékkel bíró edényt rejtettek a föld alá. A két deponálási cselekmény időbeli viszonyáról semmit sem tudunk – földbe kerülésük történhetett egy időben, de akár évtizedekkel egymás után is.
2. Nem zárható ki, hogy a deponálási hely kiválasztásában a monumentális halomsírnak mint a környék meghatározó tájelemének fontos szerepe lehetett, de ez még önmagában nem magyarázza a terület kiemelkedő jelentőségét. A tágabb környéket a Csege-halmon kívül öt további, hasonló méretű halom határolja, ám azok környékén nem ismerünk késő bronzkori kincseket. Az általunk vizsgált két depó által kijelölt terület a késő bronzkorban lakatlan volt, de az őskor más időszakában is csak gyér lakosság jellemezte. Ezek alapján elképzelhető, hogy ez a térség más időszakokban is valamilyen okból megkülönböztetett szereppel bírt a környező földműves és állattartó közösségek térhasználatában.
3. Az itt élők mentális tájképében minden bizonnyal már addig is fontos jelentéssel társított térrészlet fel erősíti a deponálási cselekmény súlyát, jelentőségét. A látványos, nagy értékű tárgyak, a deponáláshoz kapcsolódó rituálé mellett a karakteres, számunkra ismeretlen jelentésekkel felruházott – talán konkrét történeteket vagy mitológiai utalásokat hordozó – táj is hozzásegíti a cselekmény erősebb bevésődését a kollektív emlékezetbe.
4. A monumentális sáncokkal keretezett zelemeri őskori erődítés a Csege-halom környéki deponálási cselekmény idején nem tartozott az intenzíven betelepült helyek közé, de körülötte egy kisebb alapterületű lakott foltokból összeálló településkoncentráció alakult ki. Maga a sánc a Kr. e. 10. században valószínűleg még állt, és a halmokhoz hasonlóan olyan látványos, meghatározó eleme lehetett a környező tájnak, melyhez az itt élő embercsoportok valós és mitikus történeteket társíthattak.
5. Az erődítés körül létrejött településkoncentráció területén élő közösségek valószínűleg meghatározó szerepet játszottak a környék és talán a tágabb régió hatalmi hierarchiájában, erre utalhat a territóriumuk egy frekvenciált pontján elhelyezett, az átlagos depókhöz képest kiemelkedő értékű és minőségű két kincslelet is. A nagy értékű tárgyak ide helyezése különleges jelentőséggel ruházhatta fel az általuk uralt táj egy részletét, és ezáltal növelte a térséget uraló csoport szimbolikus tőkéjét.

A hajdúböszörményi Csege-halom környezetében előkerült két kincs térkapcsolatának értelmezésében még a kezdeti lépéseknél tartunk, és számos ponton kiindulási adataink is bizonytalanok. Ám a fentebb leírt szituáció már jelen vázlatos formájában is felhívhatja a figyelmet arra, hogy mennyire összetett lehetett – fizikai és mentális értelemben egyaránt – az a kultúrtáj, amely a bronzkori embert körülvette.

AJÁNLOTT IRODALOM

HANSEN, SVEND – NEUMANN, DANIEL. – VACHTA, TILMANN (szerk.)

Hort und Raum. Aktuelle Forschungen zu bronzezeitlichen Deponierungen in Mitteleuropa. Berlin/Boston: De Gruyter, 2012.

MOZSOLICS AMÁLIA

Rekonstruktion des Depots von Hajdúböszörmény. *Praehistorische Zeitschrift* 59 (1984)/1, 81–93.

NEUMANN, DANIEL

Landschaften der Ritualisierung. Die Fundplätze kupfer- und bronzezeitlicher Metalldeponierungen zwischen Donau und Po. Berlin/Boston: De Gruyter, 2014.

PATAY, PÁL

Die Bronzgefäße in Ungarn. Prähistorische Bronzefunde, Abteilung II:10. Band, München: C. H. Beck, 1990.